

KARAI IŠ MEILĖS GIMTAJAI KALBAI (2005 m. sausis)

Rodos, dar taip neseniai nutilo valstybinių egzaminų batalijos, nurimo aistros, darbas mokykloje pradėjo tekėti įprastu ritmu, o ginklai jau vėl ima žvangėti, neleidami pamiršti, kad karštasis sezonas ne už kalnų. Liaudies išmintis byloja: kare ir meilėje viskas galima... Iš to „viskas galima“ lituanistikos srityje ir atpažįstama karo (meilės?) situacija. Greičiau karo, nes daugėja jo ženklų – sumaištis, nežinios, priešpriešos.

Negi pasiklydome tarp trijų pušų?

Dviejų VU dėstytojų lituanistų A.Smetonos ir L.Laužiko pasvarstymai apie dabartinį ir būsimą lietuvių kalbos egzaminą („Lietuvių kalbos egzaminas šiandien ir ateityje“, „Dialogas“ Nr. 46) sukėlė nemažą sumaištį tarp mokytojų – šokiravo teiginys, kad pagal bendrąsias programas (BP) ir išsilavinimo standartus (IS) XI–XII klasėse „dirbti pradėdama šiais metais, o visiškai prie jų pereinama nuo kitų mokslo metų“. Šokiravo, nes jei akys nemeluoja, tai minėtoji programa patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2002 m. rugpjūčio 21 d. įsakymu Nr. 1465, taigi nuo tų metų rugsėjo jau turėjo būti dirbama naujai, išskyrus porą temų („Kalba ir visuomenė“ bei „Teksto lingvistika“). Tai nėra tokia smulkmena, kaip atrodo iš pirmo žvilgsnio, mat galioja nemaža susitarimų, apibrėžiančių programos ir egzaminų ryšį: susitarimas, kad egzamine nebus nieko, ko nėra programoje; susitarimas, kad apie pokyčius egzamine bus pranešta prieš dvejus metus ir kt.

Kas „nelegalai“?

Pakitimai BP sąlygojo jau 2004 m. egzamino užduočių turinio keitimąsi. Naujai įrašyta tema „Eseistika“ ir konkretūs esė autoriai (pvz., D.Kajokas) gražiai tiko valstybinio egzamino testui. Atrodo, jokių netikėtumų, bet štai „Bitės plius“ vartuose ir NEC tinklalapyje „Nesiparink“ egzaminų metu vieni moksleiviai dėl to dalijosi džiaugsmu, kiti – liūdesiu, nes net nebuvo girdėję mokykloje tokios pavardės kaip D.Kajokas. Mokytojų ir mokinių komentaruose buvo nemaža nuoskaudos ir pagiežos: mokytojai neskaito bendrųjų programų – kenčia mokiniai, o ką jau kalbėti apie lygių galimybių užtikrinimą. Juk čia lemia ne geltonieji autobusiukai, net ne mokinio krepšelis, o tik mokytojo sąžiningumas ir noras (ar nenoras) padaryti viską, kad mokiniams egzaminas nevirstų katastrofa. Dabar iš gerbiamų universiteto vyrų išgirstame, kad tie, kurie dirbo gerai, ... dirbo nelegaliai, naujai dirbti buvo galima tik nuo šių metų. Kartu tai netiesioginis pateisinimas ir net paskatinimas tų, kurie ignoravo programas... Baisu pasidaro, kad ir mūsų mokinių darbus gali anuliuoti (juokauju, žinoma) – juk būtent D.Kajoko tekstą „Apie tarpininkus ir kelionę Jeruzalėn“ mes skaitėme klasėje iš naujojo „Baltų lankų“ vadovėlio rankraščio, tą patį tekstą aptarėme LKLMS narių susirinkime, dalindamiesi patirtimi, kaip dėstyti naujas BP temas... Žinoma, ne tokia didelė laimė mokytojui pačiam ieškotis medžiagos, kurti užduotis, mokytis naujų metodų, bet tokia yra realybė – ŠMM nuolat primena, kad mokome ne iš vadovėlių ir ne pagal vadovėlius, o pagal bendrąsias programas ir išsilavinimo standartus.

Gal kam reikia adaptuotų BP?

Čia vėl noriu paprieštarauti straipsnio „Lietuvių kalbos egzaminas šiandien ir ateityje“ autoriams, retoriškai klausiantiems: „Tačiau ar daug kas iš mūsų pridėjęs ranką prie širdies galėtų pasidievagoti nenumetęs IS jau po pirmojo puslapio?“ Atsakysiu paprastai: BP ir IS – ne nuotykių romanas, tai dokumentai, kuriems paprastumo ar įdomumo kriterijai netaikomi. Mokytojas neturi teisės ignoruoti dokumentų. Norėdami gerų rezultatų mokytojai didžiulį dėmesį skiria BP ir IS konkretinti – juk reikia atsižvelgti į daugybę faktorių, kurių valstybinio masto dokumentas negali numatyti. Šiuo požiūriu kuo išsamesni dokumentai, tuo mokytojui geriau. Ir teksto lingvistikos, kuri, A.Smetonos ir L.Laužiko nuomone, yra didžiausia šių metų kurso naujovė, mokytojai moko jau seniai, antraip nepateisinama būtų egzamine teksto skaitymo ir suvokimo užduotis, juo labiau kad naujoje (2002 m.) BP įrašyta: „XI–XII klasių moksleiviai jau pajėgia stebėti, analizuoti ir suvokti, kaip kalba funkcionuoja visuomenėje. Šiame konkreste apibendrinama kalbos vartojimo patirtis bei žinios apie kalbą **teksto** lygmeniu (teksto lingvistika)“. Tie, kurie, anot A.Smetonos ir L.Laužiko, numeta BP ar IS po pirmo puslapio, apskritai neturėtų dirbti mokykloje – jų daromos klaidos pernelyg skaudžiai kainuoja.

Aklas aklą veda

Painiodami datas, VU dėstytojai sąmoningai klaidina mokytojus dėl galimos teksto kūrimo užduoties. Jei prisiminsime susitarimą apie pakeitimus pranešti prieš dvejus metus, pamatysime, kad pirmą kartą apie tokios užduoties galimybę buvo paskelbta 2003 m. brandos egzamino programoje, nurodyta net tokios užduoties atsiradimo data – 2005 m., vėliau atsirado patikslinimas: „po 2005 m.“. Ko siekia A.Smetona ir L.Laužikas, abejodami net dėl 2007 m., tikrai nežinau, bet, karine terminologija, reikalas kvepia paraku... Nesunku prognozuoti, kas bus, jei lituanistai, paskatinti minėtų dėstytojų, neskaitys programų, o tiesiog patikės etikete „VU“.

O tikėti tuo nevertėtų, nes jei tikslas – sukelti sumaištį, tai racionalaus turinio tokiaame tekste vargu ar verta ieškoti... Juk lituanistai dar prisimena A.Smetonos reakciją į D.Kubilinskienės straipsnį, kai jo komentare visi autorės svarstymai buvo apversti aukštyn kojom ir kritikuota tai, ko ji neteigė. Tada kilo įtarimas, kad kalbininkas neįkando gana sodrios „literatės“ raiškos, bet pastarasis jo ir L.Laužiko straipsnis abejones nubraukia: daugelis mokytojos minčių šiame rašinyje jiems jau „savos“. Greičiausiai maišatis tekste randasi dėl intencijų neaiškumo, pvz., vienur piktinamasi „<...> be galo keista nuostata, kad per brandos egzaminą negalima klausti to, ko buvo mokomasi X ar VIII klasėje“, o kitur „prasmingai“ moralizuojama: „Kiekvienam lituanistui turėtų būti aišku, kaip bendriausiais bruožais turi atrodyti teksto kūrimo ir suvokimo dalys, ir tai neturėtų kelti didelių dalykinių ar metodinių problemų – būtent to mokome nuo V klasės“.

Negi tik aš viena matau čia logikos trūkumą ir aiškų prieštaravimą? Ar įmanoma lietuvių kalbos užduotyse atskirti, kas išmokta I, o kas X klasėje? Juo labiau kad rašybos ir skyrybos mokymas baigiamas X klasėje, o brandos egzamine užduotys tikrina ne tik

praktinius, bet ir teorinius rašybos bei skyrybos gebėjimus. Man rodos, garbūs vyrai, norėdami paklaidinti kitus, paklydo patys...

Ką galima patikrinti testu?

Jei iš aptariamo straipsnio išrankiotume akis badančias netiesos šukes, daugelis VU dėstytojų minčių apie egzamino užduotis būtų gera dalykinės diskusijos paskata. Tik ir vėl reikėtų paklausti, ar jie apskritai linkę diskutuoti bei pripažinti, kad mokytojo nuomonė verta dėmesio. Dėstytojų teigimu, silpnoji teksto skaitymo ir suvokimo užduoties vieta yra ta, kad tekstas „vertinamas tik kaip informacijos šaltinis, bet beveik nevertinama nei loginiu, nei kalbiniu gramatiniu požiūriais“. Tiesos daug, bet ne visa. Mokytojų požiūriu, didžiausia blogybė yra ta, kad duodami tekstai „turi“ ne tik gramatikos, bet ir logikos, teksto vientisumo klaidų! Nežinau, kaip mokinys turėtų reaguoti radęs profesorės rašytame tekste posakį „turėjo geresnį laiką“, – juk mokinys už tokią anglybę baudžiamas – jam žymima gramatikos klaida, „kainuojanti“ vieną tašką. O kiek klaidų ir nelogiškumų yra 2004 m. mokyklinio testo vertinimo instrukcijoje! Pavyzdžiui, klausama apie kalbos ir kultūros ryšį, o atsakymo reikalaujama apie kalbos kultūrą! Esant tokiai situacijai per anksti kalbėti apie užduočių įvairinimą, duokdie, sudaryti jas bent jau korektiškas. Jeigu norėčiau pajuokauti, sakyčiau, kad pirmiausia testu patikrinamos jo sudarytojų žinios ir kompetencija. Deja, tai visai nejuokinga, todėl atsakysiu kitaip: testu galima patikrinti viską arba beveik viską.

Tarkimės, ko ir kaip klausti

Problema ne ta, kad kol kas ne visi programos dalykai atsispindi teste, problema – egzamino užduoties apimtys. Todėl nesutinku, kad skaitymo ir suvokimo užduotimi galima tikrinti sisteminius kalbos skyrius, juolab kad tai neatitiktų užduoties tikslų – skaityti ir suvokti. Tikrinti reikėtų tik tuos dalykus, kurie siejasi su duotu tekstu, kurie lemia **teksto** lygmenį. Yra ir kita šio klausimo pusė – teksto lygmenyje fonetikos, leksikos ir net sintaksės dalykai daugiau siejami su raiška, su teksto stilistinėmis ypatybėmis, tad ar nepradės mokytojai piktintis, kad „vėl tikrinami literatūriniai gebėjimai“... Tokių priekaištų nuolat sulaukiama dėl konteksto klausimų. Tik nuolaidų čia neturėtų būti – kol mokykloje kalba ir literatūra yra vienas dalykas, o egzaminas privalomas, ne nuodėmė paklausti iš privalomo bendrojo kurso ir literatūros dalykų.

Ratus ruoškime žiemą

Kol bus pereita prie rimtesnės teksto kūrimo užduoties, jau šiais metais galima įtraukti pastraipos apimties teksto kūrimo užduotį (vertinamą 5 ar 7 taškais) – jos vertinimo pavyzdžių galima rasti nacionalinių tyrimų medžiagoje (VIII ar X kl. rašymo užduotys). Idėjų teksto kūrimo užduočiai (nuo minimalios iki maksimalios apimties) galima rasti bendrojoje programoje ir išsilavinimo standartuose – taigi toli ieškoti tikrai nereikės... Štai keletas užduočių – idėjų:

- Palyginti skirtingų stilių tekstus nurodytu aspektu.
- Išryškinti atvirus ir paslėptus teksto adresanto tikslus.
- Aptarti tekstą kaip kalbos vieneta, paaiškinti jo struktūros ir semantikos ypatybes.
- Pagrįstai interpretuoti negrožinius apeliatyvinio, diskusinio pobūdžio tekstus, aptarti juose pateiktus įvairius požiūrius bei poveikį adresatui, išsakyti savo nuomonę ar vertinimą.
- Vertinti argumentų pagrįstumą, išraiškos įtaigumą.
- Aptarti ir vertinti tekstus, kuriuose prasmė reiškama ne vien verbaliniais ženklais (pavyzdžiui, reklama, interneto svetainė ir pan.).
- Gretinti tos pačios problematikos grožinį ir negrožinį tekstus.

Mokytojai, tokių užduočių pateikdami per pamokas, susistemintų išeitą kursą, pakartotų sąvokas, t. y. apdraustų savo mokinius nuo tokios dar mums įprastos situacijos, kai pasijuntame besėdį rogėse, nors sniegas jau nutirpęs.

... ir kiti teisėti lūkesčiai...

Gal matydami bendrąsias programas ir išsilavinimo standartus kaip idėjų banką mokytojai ir mokslininkai pradės rimčiau analizuoti ugdymo turinį reglamentuojančius dokumentus, gal mokytojai lituanistai sukurs ir pradės kurti, publikuoti įvairesnių testų neapsiribodami egzamino „pavyzdžiu“ ir gal neskurs literatūros dėstymas, o tėvai bei mokyklų vadovai baigs šokdinti lituanistus pagal savo primityvių primityviausią melodiją: „rašyba – skyryba, rašyba – skyryba...“

Mokytoja ekspertė Regina DILIENĖ

© „Dialogas“